

בית איזי שפירא
לשינוי באיכות חייהם של אנשים עם מוגבלויות

דו"ח הערכה **קבוצת סנגור עצמי ארצית של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית**

מעריכות:

דפנה רביב-כרמי

ד"ר דנה רוט

מחלקת מחקר והערכה, בית איזי שפירא

תוכן עניינים

4.....	מבוא - רקע על קבוצת הסנגור הארצית	1
5.....	מטרות קבוצת הסנגור עצמי הארצית	2
5.....	מטרות תהליך הערכה	3
6.....	המדגם	4
7.....	מתודולוגיה	5
8.....	כלים	6
8.....	ממצאים:	7
8.....	המטרות והיעדים כפי שנתפשים על ידי המסנגרים	7.1
10.....	הקבוצה הארצית כמענה לצרכים אישיים של המסנגרים	7.2
12.....	קבוצה ארצית מול קבוצה מקומית	7.3
14.....	תפישת המסנגרים את קבוצת הסנגור העצמי	7.4
15.....	תפישת הקבוצה את המושג "נציגות"	7.5
16.....	פיתוח מיומנויות מנהיגות	7.6
17.....	הפנמת תכנים שהועברו במפגשים	7.7
18.....	פגישות עם נציגי ממשל	7.8
18.....	שינויים והתפתחות אישית	7.9
23.....	פערים המזוהים על ידי המאפשרים	7.10
25.....	חלומות לעתיד	7.11
26.....	מסקנות	8
29.....	נספחים	9
29.....	נספח 1: שאלות להערכת הקבוצה הארצית של סנגור עצמי	9.1
34.....	נספח 2: קבוצה הארצית – טבלת שינויים למאפשרים	9.2
36.....	נספח 3: מכתב הסכמה	9.3

1 מבוא - רקע על קבוצת הסנגור הארצית

ביוני 2015 החלה פעילותה של קבוצת סנגור עצמי ארצית ביוזמת בית איזי שפירא בשיתוף עם אלווין ישראל. הקבוצה הארצית מורכבת ברובה מנציגים של הקבוצות המקומיות הפרוסות ברחבי הארץ. נציגים אלו נבחרו ע"י צוות של בית איזי שפירא ושל אלווין ישראל עם תובנה שנציגים אלו יכולים לקחת על עצמם את תפקיד הייצוג. קבוצה הסנגור העצמי הארצית (שלעתים מכונה אף 'קבוצת ייצוג עצמי ארצית'), להבדיל מהקבוצות המקומיות, היא קבוצה הפועלת לשינוי בנושאים המביאים לקידום ושיוויון בזכויותיהם של כלל האנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בישראל. הפעילות מתבצעת ע"י מפגשים דו-חודשיים קבועים, פעילות תקשורתית הסברתית, ארגון כנסים, מפגשים עם נציגי ממשל ועוד.

מסגרים: הקריטריונים לקבלה לקבוצה הארצית לסנגור עצמי

הקריטריונים לקבלת מסגרים לקבוצת הסנגור העצמי הארצית הם:

- אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה).
- מסגרים שעברו קורס מנחים מסגרים (ראה פירוט בהמשך).
- עדיפות למסגרים שיש להם ניסיון בהנחה בקבוצות המקומיות.

מרבית המסגרים הגיעו מארגונים שלוקחים חלק בפרויקט הסנגור העצמי. שלושה מסגרים הגיעו מארגונים שאינם לוקחים חלק בפרויקט מתוך מחשבה של מנהלי הפרויקט שחשוב לשתף גם מסגרים מארגונים נוספים. במהלך הזמן, אחד ממסגרים אלו עזב את הקבוצה בגלל התנגדות הוריו (האפוטרופוסים). יש לציין, שבקבוצת הסנגור הארצית יש מסגרת אחת שאינה מאובחנת עם מש"ה, אלא מאובחנת כמתמודדת נפש. לאור העובדה שהיתה חברה בקבוצה כבר מימיה הראשונים, הוחלט להשאירה בקבוצה.

מאפשרים:

אנשים עם מוגבלות שכלית זקוקים לסיוע ותמיכה בניהול הקבוצות לסנגור עצמי. לכן, בכל קבוצה ישנו "מאפשר" שהוא יועץ שאיננו עם מוגבלות שכלית, שעבר הכשרה לתפקיד בקורס המנחים המסגרים (ראה פירוט בסעיף הבא). המאפשרים מגיעים ממקצועות ותפקידים שונים (עו"ס, אנשי חינוך, מרפאים בעיסוק, מטפלים, מדריכים, רכזי דירות וכו'). ישנו ניסיון להקפיד על כך שמאפשר לא יחזיק בתפקיד נוסף הקשור למסגרים בקבוצה על מנת לא ליצור ניגוד עניינים (למשל – שמאפשר מסויים לא יהיה גם המאפשר של מסגרת בקבוצה ובמקביל גם רכז, מדריך וכו' של אותו מסגרת). לקבוצת הסנגור העצמי הארצית שני מאפשרים שותפים (מאפשר ומאפשרת).

קורס מנחים – מסנגרים ומאפשרים:

כל המסנגרים עברו 'קורס מנחים מסנגרים'. בחלקו הראשון של הקורס למדו המסנגרים מיומנויות הנחיה (הקשבה, שאילת שאלות, ניהול דיון, עידוד השתתפות וכו'), לצד תכנים עיוניים בנושאי סגור עצמי, זכויות אנשים עם מוגבלויות, האמנה וכו'. בחלקו השני של הקורס נעשתה למידה משותפת עם 'מאפשרים', שעברו גם הם במקביל קורס.

הקורס של המאפשרים היה בנוי בחלקו הראשון מתכנים המותאמים לתפקיד המאפשר (מיומנויות הנחיה, מיומנויות הקמת קבוצה, ניהול משברים, פישוט לשונים וכו') לצד התכנים של סגור עצמי, זכויות אנשים עם מוגבלויות וכו'.

הקורס רוכז והועבר ברובו ע"י ד"ר דורית ברק, היועצת האקדמית של פרויקט הסנגר העצמי. הקורס מומן ע"י בית איזי שפירא, אלווין ישראל ועד 2018 גם במימון משפחת רודרמן והפדרציה היהודית של לוס אנג'לס.

2 מטרות קבוצת הסגור עצמי הארצית

מטרות התוכנית לקבוצת סגור עצמי ארצית הוגדרו ע"י יוזמי ומנהלי התוכנית – בית איזי שפירא ואלווין ישראל. להלן מטרות התוכנית:

מטרת על - לגבש קבוצה שפועלת בשדה של השפעה על מדיניות:

- פיתוח מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה אישית שתאפשר למסנגרים שליטה בחייהם.
- פיתוח יכולות למידה ודיון בנושאים מורכבים הקשורים לחייהם.
- פיתוח תחושת אחריות חברתית רחבה והכרה בתפקיד כנציגים של ציבור רחב.
- פיתוח תחושת מסוגלות אישית ולקידוח אחריות על התנהלות הקבוצה.

3 מטרות תהליך הערכה

תהליך הערכה הוזמן ע"י בית איזי שפירא ואלווין ישראל – היוזמים והמנהלים של הפרויקט. מטרות הערכה הוגדרו ע"י מנהלי התוכנית בשיתוף עם מחלקת המחקר והערכה של בית איזי שפירא:

1. תפיסת המושג ה-"נציגות"

לבחון עד כמה המסנגרים בקבוצה הארצית מודעים ומבינים את משמעות היותם נציגים של הקבוצות המקומיות.

2. הפנמת ידע וכלים

לבחון עד כמה מופנמים ומיושמים בחייהם הנושאים הנידונים בקבוצה.

3. שינויים במישור האישי ובמישור הקבוצתי

לבחון האם הקבוצה הארצית הביאה לשינוי והעצמה הן ברמה האישית והן ברמה הקבוצתית.

בתהליך ההערכה של הקבוצה הארצית לקחו חלק שתי קבוצות:

קבוצה I: מסנגרים

בתהליך הערכה השתתפו רק מסנגרים ותיקים מאחר ותהליך הערכה מתייחס לתהליכים ושינויים שחלו במהלך שנות השתתפותם בקבוצה. לפיכך, רואיינו 10 מסנגרות ומסנגרים מהקבוצה הארצית – 6 נשים ו- 4 גברים, בגילאי 30-59 (גיל ממוצע 39). כולם כאמור פעילים "ותיקים" בקבוצה, החברים בה כמעט מיום היוסדה.

9 מסנגרים/ות מתגוררים בדירות בקהילה (שניים מתוכם מתגוררים בדירה ללא מדריך קבוע בדירה). מסנגר אחד מתגורר בבית אביו.

4 מסנגרים/ות סיפרו על עצמם שהם נמצאים בזוגיות (שלושה מסנגרים נשואים ואחת בזוגיות).

בנוסף לפעילותם בקבוצת הסנגור הארצית, מרבית המרואיינים (8) פעילים גם בקבוצות מקומיות, לעיתים אפילו ביותר מקבוצה אחת, ביניהם הקבוצה המקומית בבאר שבע, תל-אביב (אק"ם), רעננה (בית איזי שפירא), צפון הארץ וירושלים. שני מרואיינים סיפרו שכיום הם פעילים רק בקבוצה הארצית, ואינם פעילים באף קבוצה מקומית.

טבלה 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפים של המסנגרים

מספר משיבים (N=10)	% מהמדגם		
4	40%	גברים	מגדר
6	60%	נשים	
6	60%	30-39	גיל
3	30%	40-49	
1	10%	+50	
3	30%	נשואים	מצב משפחתי
1	10%	בזוגיות	
6	60%	יחידים	
9	90%	דיור בקהילה	מגורים
1	10%	בית ההורים	
2	20%	צפון	איזור גיאוגרפי
5	50%	מרכז / השרון	
2	20%	ירושלים	
1	10%	דרום	

קבוצה II: מאפשרים

בתהליך ההערכה השתתפו 7 מאפשרים מהקבוצות המקומיות (5 נשים ו-2 גברים), שניים מהם מאפשרים גם בקבוצה הארצית. בנוסף, השתתפה בקבוצה אחת המנהלות השותפות בפרויקט שנכחה במרבית המפגשים של הקבוצה בעיקר למטרת תיעוד.

5 מתודולוגיה

מסנגרים:

בוצעו 10 ראיונות אישיים חצי-מובנים עם מסנגרות ומסנגרים בקבוצה הארצית. במהלך המפגשים הקבועים הנערכים פעמיים בחודש בבית איזי שפירא ברעננה (בימי שישי לסירוגין), הוזמן כל פעם מסנגר/ת אחר/ת לצאת מהמפגש לצורך ראיון אישי. כל ראיון ארך כ-30 דקות. בראיונות נכחו שתי מעריכות ממחלקת המחקר והערכה של בית איזי שפירא והם נערכו בשלושה ימי שישי שונים במהלך חודשי פברואר-מרץ, 2018. כל הראיונות הוקלטו ותומללו במחלקת המחקר והערכה. יש לציין שהקבוצה הארצית מתאפיינת בהיותה הטרוגנית מבחינת יכולות ההבנה וההבעה המילולית של חבריה. לחלק מחברי הקבוצה יכולות מילוליות טובות והם יכלו לנהל דו-שיח שוטף עם המעריכות. לעומתם, חלק מהמראיינים האחרים לעיתים התקשו במהלך הראיון. הדבר בא לידי ביטוי בצורך של המעריכות לא פעם לחזור על שאלות ולפשט אותן בצורה ברורה יותר.

מאפשרים:

כל אחד מהמאפשרים ענה על שאלות שהוצגו בטבלה ובה נתבקשו להתייחס לשינויים במישור האישי ושינויים במישור הקבוצתי שלדעתם עבר כל אחד מהמסנגרים הפעילים בקבוצה אותה הוא/היא מלווים (ראה נספח 2). הטבלאות מולאו במהלך פברואר-מאי, 2018.

אישור להשתתפות בתהליך הערכה

המסנגרים והאפוסטרופוסים חתמו על טופס הסכמה להשתתפות במחקר הערכה (ראה נספח 3). כל הראיונות הוקלטו באישורם של המסנגרים שרואיינו, תוך הבטחה לשמירה על סודיות ואנונימיות. בפירוט הממצאים שזורות ציטטות מהראיונות עם המסנגרות/ים וכן מהתייחסויות של המאפשרים. יש לציין שלצד עריכה קלה של פרטים מסוימים על מנת לטשטש את זהות הדובר/ת במטרה לשמור על אנונימיות, נעשה ניסיון להביא את הדברים כמו שהם – ללא כל תיקון או עריכה לשונית.

מידע ממקורות נוספים:

- **תצפיות** - כל אחת משתי המעריכות נכחה כצופה מהצד במספר מפגשים של הקבוצה.
- שימוש ב**פרוטוקולים** מהמפגשים הדו-שבועיים בין השנים 2015-2018 (התיעוד לאורך השנים נעשה ע"י אנשים שונים, כאשר במרבית הפעמים התיעוד התבצע ע"י מי שהיתה מנהלת שותפה של הפרויקט).
- **מסמכים** שונים (למשל: ניירות עמדה, מסמך מרכז תחומי תוכן שנלמדו וכו').

מסנגרים: נבנה כלי ששימש לקיום ראיון חצי מובנה, או פתוח, בהתאם לצורך ולאפשרות. השאלון כלל שאלות שהקיפו נושאים הקשורים למטרות הקבוצה, נקודות דמיון ושוני בין קבוצה הארצית ומקומית, תפישת מושג הנציגות, מודעות לנושאים שהועברו במהלך הפגישות בקבוצה הארצית וכו' (ראה נספח 1).

מאפשרים: נבנתה טבלה בה **המאפשרים** נתבקשו להתייחס לשינויים שלתפישתם עברה/ כל **מסנגר/ת** בקבוצה המקומית בה הוא משמש כמאפשר, תוך התייחסות לשינויים במישור האישי והקבוצתי (ראה נספח 2).

הערה: על מנת להקל על הקורא, כל הדו"ח מנוסח בלשון זכר, אך מתייחס למסנגרים ומסנגרות, מאפשרים מאפשרות, כאחד.

7 ממצאים

הממצאים המובאים בפרק זה מבוססים על הנתונים והמידע שנאספו ממקורות שונים (ראיונות, תצפיות, מסמכים וכו') במהלך תהליך הערכה. להלן התימות המרכזיות שעלו, תוך הבאת קולם של הדוברים עצמם (המסנגרים והמאפשרים).

7.1 המטרות והיעדים כפי שנתפשים על ידי המסנגרים

המסנגרים בקבוצה הארצית נשאלו מה לדעתם מטרות ויעדי הקבוצה הארצית. מתוך הראיונות ניתן להבחין שה**מסנגרים** מייחסים לקבוצה הארצית מספר מטרות ויעדים:

א. **קידום נושאים רלוונטיים לחייהם:** נושא זה מהווה המטרה הבולטת ביותר, כאשר רוב המרואיינים ציינו נושא זה, כל אחד בצורה ובהקשר הייחודי לו/לה:

"קידמנו נושא של אפטרופוס, קדמנו נושא של דיור בסל אישי", "המטרה זה לקדם את האפטרופוסים, התומכים, לקדם שאנשים רוצים לחיות את החיים שלהם שרוצים להתקדם", "לקדם את הקבוצה של תעסוקה", "שמדברים על הדברים האלה בקבוצה רוצים לקחת אותנו למקום שאנחנו רוצים לשנות דברים וללכת על הדברים ליותר רחוק", "יש לה מטרות להגיע לוועדות להעלות את הנושאים שמעלים גם בקבוצה הארצית וגם במקומית", "המטרה היא לעשות שינוי", "שזוגות יוכלו לגור בדירה משלהם, איפה ועם מי שרוצים".

ב. **להשמיע קול:** כנגזרת מהמטרה הראשונה שהתמקדה בקידום נושאים הרלוונטיים לחייהם, מביעים חלק גדול מהמרואיינים גם את הרצון להשמיע את קולם, בעצמם:

"כל שנה יש לנו כנס ואנו רוצים שישמעו את הקול שלנו", "אני רוצה שידעו שגם אנחנו אנשים עם מוגבלויות שכלית יש לנו את החיים שלנו, חיים נורמליים, שאנו חיים בהם ביום יום, שקמים כל יום לעבודה, חיים בקהילה... מאוד חשוב לי שידעו עלי ועל החברה", "המאפשרים מסבירים לנו ואנו מדברים בכוחות עצמינו. למשל שואלים אותנו על פנאי וזוגיות ואנחנו נותנים את האפשרויות, אנחנו עונים להם", "הצלחה זה ששומעים בכנסת את הקול שלנו".

ג. **העלאת מודעות לזכויותיהם:** מתוך הראיונות עולה גם החשיבות שמייחסים חלק מהמראיינים להעלאת המודעות האישית שלהם לעצמם ולחבריהם, תוך למידה על זכויותיהם: "להביא למודעות. לגרום לאותם צרכים מיוחדים לבוא ולהתבטאות ולדבר על מה שמפריע. ללמוד את הזכויות ולקבל את הזכויות. שידע מה מגיע לו וידרוש את מה שמגיע לו", "הייתי רוצה שתהיה לי קבוצה מקומית ללמד עוד אנשים על הנושאים", "כל אדם צריך לדעת מה הזכויות שלו", "כדי ללמוד על שלנו על הזכויות שלנו", "למדתי על הזכויות שלי ואני היום יודע איך לדרוש אותם... אני מגיע למקומות שחלמתי להגיע אליהם. ללכת לכנסת. למשרד הרווחה... זה דרמטי. זה מאוד כבוד".

ד. **קבלת כלים:** מטרה זאת מקבלת ביטוי הן ברמה האישית של המראיינים, אך גם משמעות רחבה יותר לפיה הם רואים כחלק מאחריותם להעביר את הידע גם לאלו אשר אינם נמצאים בקבוצה: "לתת לאנשים שלא יודעים כלים", "איך לעמוד על הזכויות שלך... איך לסגור על עצמך".

ה. **אזון קשבת:** שני מראיינים התייחסו למטרה רגשית של הקבוצה בהיותה מקום שם אפשר לדבר ולפתוח את הרגשות – "לדבר על הרגשות שלנו... פה עזרו לי להיפתח", "לדבר על מה שמפריע".

לסיכום, בהסתכלות ובחינת המטרות השונות שעלו מתוך הראיונות עם **המסנגרים** אפשר לראות שכמעט כל המטרות מבטאות **נקודת מוצא אקטיבית** של עשייה – להעלות מודעות אישית וקבוצתית, להשמיע קול ולחולל שינוי חברתי משמעותי. יתר על כן, ההסתכלות היא לא רק על החיים האישיים שלהם עצמם, אלא גם **הסתכלות חברתית רחבה** המכילה גם אנשים אשר אינם חלק מהקבוצה הארצית.

השוואת הגדרת מטרות הקבוצה הארצית: מסנגרים מול יוזמי ומנהלי התוכנית

בהשוואה בין המטרות שהציבו **יוזמי ומנהלי התוכנית** (ראה פרק 2) לבין המטרות הנתפשות ע"י **המסנגרים** בקבוצה הארצית אין אמנם חפיפה מלאה, אך ניתן לראות נקודות השקה, חיבור וקשר בין השניים. מתוקף נקודות המוצא השונות והפער ביכולות הביטוי וההמשגה, **המסנגרים** ייחסו וניסחו לקבוצה מטרות יותר פרקטיות, קונקרטיות ויומיומיות (קידום נושאים רלוונטיים לחייהם, השמעת קול, העלאת מודעות לזכויות, קבלת כלים להתמודדות), בעוד **יוזמי ומנהלי התוכנית** ניסחו מטרות רחבות ומופשטות יותר (מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה, יכולות למידה, אחריות חברתית ומסוגלות אישית). כך למשל, המטרה של 'קידום נושאים' שעלתה מתוך הראיונות של **המסנגרים**, קשורה באופן בלתי ניתן להפרדה למטרות שנוסחו ע"י **יוזמי ומנהלי התוכנית** – כמו למשל פיתוח מיומנויות מנהיגות, קידום אוטונומיה ושליטה, פיתוח תחושת אחריות חברתית ותפקידם כנציגים, ומחייבת הוכחת יכולות למידה ודיון בנושאים הרלוונטיים.

טבלה 2: השוואה בתפישת מטרות – יוזמי ומנהלי התוכנית מול מסנגרים

מסנגרים	יוזמי ומנהלי התוכנית
קידום נושאים רלוונטיים לחייהם	פיתוח מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה אישית שתאפשר שליטה
השמעת קול	פיתוח יכולות למידה ודיון
העלאת מודעות לזכויות	פיתוח תחושת אחריות חברתית
קבלת כלים	הכרה בתפקיד כנציגים
אזון קשבת	פיתוח תחושת מסוגלות אישית
	לקיחת אחריות על התנהלות הקבוצה

7.2 הקבוצה הארצית כמענה לצרכים אישיים של המסנגרים

המסנגרים נשאלו במהלך הראיונות מה **מניע** אותם לבוא ולקחת חלק בקבוצה הארצית, זאת מתוך ניסיון לזהות ולהבין על איזה צרכים הקבוצה הארצית נותנת מענה. מתוך הראיונות שבוצעו עולה שהקבוצה באה לתת בעיקר מענה **לצרכים רגשיים** עמוקים. מתוך עיון בצרכים שעלו, אפשר לראות שחלק מהמניעים האישיים לפעילות ומעורבות בקבוצת הסנגור הארצית חופפים למטרות הקבוצה, כפי שנתפסים ע"י **המסנגרים**.

א. **הצורך להשמיע ולהישמע:** המסנגרים תיארו במהלך הראיונות מצבים בהם מתנהלים דיונים/אירועים הקשורים לחייהם, אך הם לא היו נוכחים או היו חלק מהם. מתקבלות החלטות המשפיעות על חייהם תוך התעלמות מהזכות שלהם לקחת חלק, להביע דעותיהם או להשמיע את תחושותיהם. מכאן, עולה הצורך של המסנגרים להשמיע את קולם ולדבר בעד עצמם:

"אני לא סומך על האנשים שם של האפטרופסים, והכל שהולכים לבית המשפט ובחרים אפטרופוס מאחורי הגב שלנו שבגלל שאנו מוגבלים ויש לנו מוגבלות והשופט לא שומע את הבן אדם", "אני רוצה לשאול את אחותי למה לא הייתי בבית משפט, היא הייתה ואני לא הייתי. לדעת מה הוא דיבר עם אחותי". "התפקיד שלי שיבוא וישמעו אותי.. עוד קול חדש שהם לא מכירים", "יש לנו כנס ואנו מזמינים כל מיני אנשים גדולים שיראו מי אנחנו", "גם אנחנו החבר'ה עם הקשיים יש לנו חוות דעת משלנו", "אפילו אם הבן אדם לא מסכים איתך, את לא מוותרת, תביעי את הדעה שלך, כמו שאת רוצה, כמה שאפשר".

ביטוי נוסף לצורך זה ניתן לראות גם בנייר עמדה שכתבו **המסנגרים** (בסיוע המאפשרים) בנושא חובת שמיעת האדם בזמן מינוי אפטרופוס: "אנחנו רוצים שבית המשפט יהיה חייב לשמוע אותנו ושהרצון שלנו יהיה גורם חשוב בהחלטה. כי האדם יודע מה הוא רוצה ומה הוא מעדיף... לא להסתפק בשמיעת בני משפחה או עובד סוציאלי... לא לשמוע את הדעה שלנו זאת הפליה וחוסר שוויון לאחרים ומנוגד לאמנה הבינלאומית..." (ראה נספח 3 – נייר עמדה בנושא חובת שמיעת האדם בזמן מינוי אפטרופוס, נובמבר 2016).

ב. **הצורך בעצמאות:** בהמשך לצורך של המרואיינים לדבר בשם עצמם, הם אף מבטאים צורך עז להיות עצמאיים בחיי היומיום שלהם (בקבלת החלטות, התנהלות כספית כו'), כל אחד בהתאם ליכולות ולמסוגלות האישיות שלו –

"אז מה אם אני בן אדם מוגבל.. אני יכול להיות פעיל בכל דבר. המגבלה לא עוזרת ולא מפריעה לי", "אנחנו בעצם רוצים לעשות את הדברים הכול לבד. אנחנו רוצים להחליט בשבילנו, שלא מישהו יחליט בשבילנו", "גם כשאנחנו מגיעים למקומות העבודה הרי אנחנו לא עומדים על עצמינו ולא מקבלים תלושים, לא מקבלים משכורת, אני דרך ההורים שלי מקבלת את המשכורת אבל זאת לא משכורת גדולה", "אני רוצה לקבל יותר החלטות לבד. נותנים לי היום החלטות בעצמי אבל אני רוצה עוד החלטות יישומיות".

ג. **הצורך להשפיע ולחולל שינוי:** צורך זה עלה באופן ישיר בקרב מיעוט מהמרוויינים, ובעיקר אצל אלו שמביעים עצמם יותר בקלות. צורך זה פורץ את המעגל האישי שלהם ונוגע גם במעגלים נוספים בניסיון להביא לשינוי חברתי רחב יותר –

”אני רוצה לעשות שינוי, הולכים לכנסת כדי שישנו חוקים. רוצים תעסוקה הוגנת ואני לא עובד בזה. אני עובד במפעל שנותן דמי כיס אבל אני נלחם לתעסוקה נתמכת”, ”אני רוצה שתהיה לי שליטה בידיים, שאני אוכל לשנות”, ”אנחנו נלחמנו שיהיה לנו אינטרנט בדירה”.

ד. **צורך בחיזוק הביטחון העצמי:** בניגוד לצורך להשמיע את הקול האישי והצורך בעצמאות, צורך זה לא מבוטא באופן ישיר ע”י המסנגרים, אלא הוא צורך סמוי שמהווה תוצר של התהליך שעברו המסנגרים לאורך השנים בקבוצה הארצית. רבים מהמרוויינים שיתפו לגבי מצבים שונים בהם הביעו חוויות מהעבר בהן חשו חוסר בטחון לדבר, להיפתח מול אנשים, להתנהל מול מעסיק וכו’. כמעט כולם העידו על עצמם שהיום יש להם בטחון עצמי גדול יותר המסייע להם לדבר בעד עצמם ולהתמודד עם סיטואציות שונות –

”לפני שלוש שנים לא דיברתי על דברים שמפריעים לי ותוקעים אותי ונותנים לי סכין בגב, והיום אני כן מדבר.. אני מרגיש יותר חזק היום”, ”מאז שאני בסגור אני מרגישה יותר בטחון, אני לא פראירית... אני פעם הייתי טיפשה, היום אני עונה. אם אני רואה דבר לא צודק – אני יענה, אם אני עושה דבר לא צודק – אני יגיד סליחה אני טעיתי. אם אני רואה שמישהו מעוניין לשלוט בי, ולא משנה באיזה מקום, ואני רואה שהבן אדם לא צודק אז אני מעמידה אותו במקום. אני אומרת לו- סליחה אבל זה לא ככה”, ”אימא שלי הקציבה לי 500 ₪ ואני רואה שאני לא מספקת כי יש לי חתול ואני צריכה לטפל בו – כסף, אוכל אז אמרתי לה שזה לא מספיק ואני רוצה לחזור ל- 800 ₪, היא שאלה אותי למה והסברתי לה בפירוט למה. אז היא אמרה לי יופי ושאני יכולה להוציא 800 ₪”, ”אף פעם לא יצא לי לדבר עם שר בממשלה ולא היה לי בטחון, ועכשיו אני מרגישה שאם אני באה לסגור זה פותח אותי ונותן לי הרגשה יותר טובה... דברנו עם כחלון.. הרגשתי בטחון”.

מעניין לציין שלצורך זה יש גם ביטוי חיצוני בנראות הפיזית והקולית של חלק מהמרוויינים. אחת מהמעריכות אשר ביצעה אף את תהליך הערכה הראשון של הקבוצה הארצית (ספטמבר 2014) ציינה את ההבדל ב**שפת הגוף** של אחד המסנגרים – היא זכרה כיצד ישב אותו מסנגר כפוף, מסוגר ומכונס בעוד כיום כל שפת גופו השתנתה והוא אחת הדמויות הבולטות והמובילות בקבוצה.

ביטוי חיצוני נוסף אפשר לראות גם באמצעות שינוי **בקוליות** של הדובר/ת. אחת המסנגרות ידעה להעיד על הקשר בין עוצמת קולה לביטחונה העצמי: ”הם מנסים שאני ארים קצת את הקול כדי שישמעו אותי. אבל אני מורידה את הקול ואף אחד מהקבוצה לא שומע אותי עד שאני עומדת על עצמי. עד שהמאפשרת שומעת אותי עם קול גבוה ואומרת לי שעכשיו השתחררתי ויש לי קול גבוה” (יש לציין שחיזוק לכך אפשר לראות גם דרך עיניהם של המאפשרים של אותה מסנגרת בקבוצה המקומית ובקבוצה הארצית). בנוסף, הראיונות שתומללו בתהליך הערכה הנוכחי, תמללו ע”י אותה מתמללת בתהליך הערכה שהתבצע בשנת 2014. המתמללת עצמה זיהתה את השוני בקולו של מסנגר אחר שרואיין – מקול מיוחד ושקט לקול חזק ונוכח.

מטרות הקבוצה הארצית מול צרכים של המסנגרים

כאמור, חלק מהצרכים ומניעים להשתתפות בקבוצה הארצית חופפים את המטרות הנתפשות של הקבוצה, כפי שמבוטאים ע"י המסנגרים. יתרה מכך, קיימת גם חפיפה בין הצרכים של המסנגרים לבין המטרות שניסחו יוזמי ומנהלי התוכנית. כך למשל, הצורך בחיזוק הבטחון העצמי, כפי שמקבל ביטוי בראיונות עם המסנגרים, הולך יד ביד עם פיתוח יכולות למידה, פיתוח מיומנויות מנהיגות וחיזוק אוטונומיה המאפשרת שליטה שהם חלק ממטרות הקבוצה הארצית כפי שנוסחו ע"י יוזמי ומנהלי התוכנית.

טבלה 3 : מטרות הקבוצה מול צרכים

מטרות הקבוצה הארצית		צרכים
יוזמי ומנהלי התוכנית	מסנגרים	מסנגרים
פיתוח מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה אישית שתאפשר שליטה	קידום נושאים רלוונטים לחייהם	להשפיע ולחולל שינוי
פיתוח יכולות למידה ודיון	השמעת קול	להשמיע ולהשמע
פיתוח תחושת אחריות חברתית	העלאת מודעות לזכויות	עצמאות
הכרה בתפקיד כנציגים	קבלת כלים	חיזוק הבטחון העצמי
פיתוח תחושת מסוגלות אישית	אוזן קשבת	
לקיחת אחריות על התנהלות הקבוצה		

7.3 קבוצה ארצית מול קבוצה מקומית

רוב המסנגרים שרואיינו נמצאים במקביל לפעילותם בקבוצה הארצית גם בקבוצות מקומיות שונות - בתל אביב (2), חיפה (2), ירושלים (2), ב"ש (1) ורעננה (1). שני מסנגרים לא נמצאים כיום בקבוצה מקומית (אך בתהליכי הקמה של קבוצה שהם עצמם יזמו).

מתוך דברי המסנגרים עולה כי קיים הבדל בין הקבוצה הארצית והקבוצות המקומיות במספר מימדים, כאשר אין מימד אחד מוסכם או בולט המגדיר את השוני בין הקבוצות:

א. **מהות הקבוצה:** שני מרואיינים התייחסו להבדל במהות בין שתי הקבוצות, תוך התייחסות לנושא הנציגות: "פה את מייצגת את כל הקבוצות", "בעקרון מה שקורה הקבוצה הארצית מעלה נושאים ואותם נציגים שיש מכל הקבוצות צריכים לבוא לקבוצות ולהעלות את זה מול הקבוצות".

ב. **תכנים:** מתוך הראיונות מצטיירת תמונה שבקבוצה הארצית יש דגש רב יותר על נושאים "גדולים" - כגון אפטרופסות, זוגיות, פנאי, תעסוקה וכו', בעוד שבקבוצות המקומיות הדגש הוא גם על נושאים ג. שעיקרם מחיי היומיום ברמה המקומית:

"אנחנו עד היום במקומי שלנו דברנו על מודיעין דן... בגלל שהנהגים מאחרים ואת יודעת שאת מחכה לאוטובוס הרבה זמן, אנחנו מוצאים כל מיני פתרונות עם הדוברים שלהם...אנחנו מדברים גם על מה אנחנו מרגישים, למשל מישו מההוסטל שדיבר לא נעים, סיפר פעם אחת שהוא הביא מהבית דברים מתוקים והמדריכים לוקחים לו...", "אנחנו מדברים על המשפחות, שהם רוצים לפתח איזה סרטון לדעת מה אנחנו עושים בתוך הסגור, מה אנחנו לומדים".

ד. **אופן התנהלות הקבוצה:** מיעוט מהמראיינים התייחסו לנושאים הקשורים למועד הקבוצה, צורת ההנחיה וניהול הקבוצה: "בקבוצה המקומית יש מנחה קבוע ומאפשר קבוע ופה אין מנחה קבוע. יש את גלי ואנחנו, כל שבוע יש מנחה אחר, לא קבוע...יש לנו קבוצת ווטס-אפ שקוראים לה סגור עצמי וגלי מודיעה לנו מה יש ומי מנחה".

ה. **הרכב הקבוצה:** אחת מהמראיינות דברה על השוני בהרכב הקבוצה. לטענתה, בעוד שבקבוצה הארצית בסה"כ רמת התפקוד של המסנגרים דומה, הרי שבקבוצה המקומית לא כך הדבר, ויש אנשים עם רמות מסוגלות שונות: "הקבוצה המקומית אצלנו זה קצת בעיה, יש שם חבריה שצריכים עזרה. הם לא יכולים להיות עצמאיים, לא בקטע רע... פה בארצית יש חבריה שחיים לבד. יותר עצמאיים".

ו. **המקום של המסנגר בקבוצה:** מראיינת אחרת התייחסה לחוויה האישית שלה בקבוצה. מראיינת זאת (המתאפיינת בין השאר במידה של קושי בביטוי עצמי לעומת מסנגרים אחרים), הביעה את תחושת הריחוק שהיא חווה בקבוצה הארצית, בהשוואה לחוויה שלה בקבוצה המקומית - "שמה (במקומי) אני רואה עצמי יותר פתוחה, ופה (בארצי) אני רואה את עצמי פחות פתוחה... שם אני יותר מדברת, יותר מרגישה עצמי בביטחון מלא... פה אני מרגישה שאין לי חבריה לדבר איתם. אני מרגישה שאין לי עם מי לדבר פה".

7.3.1 הקשר בין הקבוצה הארצית והקבוצה המקומית

מיעוט מהמסנגרים דיווחו על קשרי גומלין ברורים בין התכנים הנידונים בקבוצה הארצית לאילו שדנים בהם בקבוצה המקומית. כלומר, רק בודדים ציינו שהם משתפים את חברי הקבוצה המקומית בתכנים שעלו בקבוצה הארצית והפוך:

"בעקרון מה שקורה שהקבוצה הארצית מעלה נושאים ואותם נציגים שיש מכול קבוצה (מקומית) צריכים לפתוח את זה, לבוא לקבוצה ולהעלות את זה מול הקבוצה... יש גם פעמים שאם מישו בקבוצה המקומית הביא לי רעיון אז אני מעלה את זה בארצית", "כן, ספרנו בקבוצה המקומית שאנחנו הולכים לשר לפגוש אותם, ומה עוד, וספרנו להם שהולכים לפגוש את השר לעשות שינוי (מעריכה) – ויש דברים שגם הם אומרים בקבוצה המקומית שחשוב ואתה מביא לכאן? אהה... כן אילו לפעמים, לא תמיד. אבל הם אומרים ואני מביא את זה לקבוצה. למשל, יש לנו מישו שרוצה להצטרף לקבוצה הארצית אז אני מביא את זה. אומר להם שמישהו רוצה להצטרף".

מיתרת הראיונות עולה שהמסנגרים רק מידי פעם מספרים על מה שקורה בקבוצה הארצית, אך הדבר נעשה לא באופן עקיב וקבוע. לעיתים אפילו התכנים כלל לא מועברים בקבוצות המקומיות עצמן, אלא דווקא לשותפים במסגרות הדיור - "אני מספר בקבוצה המקומית על מה שדברנו פה... שנפגשו עם השר", "האם בית שואלת אותנו מה אנחנו עושים בקבוצה", "אני מספרת בבית למדריכה שלי", "יש אחד בדיור שלנו שכל הזמן שואל ואנחנו מספרים לו על מה דברנו".

רק **מסנגרת** אחת סיפרה באופן ברור שהיא אינה מערבת בין הקבוצות: "אני לא מספרת לקבוצה המקומית מה שמדברים פה. מה שאנחנו אומרים בתוך הקבוצה אני לא מוציאה לקבוצה וכאן זה נשאר".

7.4 תפישת המסנגרים את קבוצת הסנגור הארצית

א. חשיבות הקבוצה

כל עשרת המסנגרים שרואיינו הביעו תחושות חיוביות כלפי הקבוצה – בעיקר בהיותה מקום בו הם יכולים **לדבר ולפתוח את רגשותיהם**: "הקבוצה עושה לי טוב", "אני יכולה לדבר פה ולא להתבייש. האומץ להגיד את הדברים ליד כל הקבוצה, אבל אני לא עושה את זה באופן פתאומי, אני נותנת לעצמי זמן וגם יואב וגלי נותנים", "מאוד אוהב את הקבוצה, היא נותנת לי מודעות, כבוד, ייצוג עצמי", "אני מאוד אוהב את הקבוצה. זה מאוד חשוב לי. זה משפיע לי על החיים", "אני מרגיש בטוח פה".

מרואיינת אחת הביעה את המקום החשוב שתופסת הקבוצה בחייה גם דרך **החשש שהקבוצה תיסגר**: "שמעתי שאם אין תורמים יכול להיות שהקבוצה תיסגר... הייתי בהלם. לא נהיה לי טוב ואמרתי אוי ואבוי. נורא נבהלתי. זה מאוד חשוב לי הדבר הזה. מאוד מאוד... (מעריכה – ומה יקרה אם לא יהיו תורמים?) זה יהיה לי עצוב מאוד. זה לא נעים. הלוואי הלוואי וזה לא יקרה".

בפרוטוקולים של הפגישות לאורך השנים ישנן דוגמאות רבות נוספות למקום החשוב שתופסת הקבוצה הארצית בחיי המסנגרים – הכעס על כך שאנשים שנעדרים ולא מגלים מחויבות מלאה לקבוצה והחשש מפירוק הקבוצה מעלים את השאלה האם יש מקום לפתוח את הקבוצה גם למשתתפים חדשים ודיון לגבי תנאי הקבלה למצטרפים חדשים - "כואב לי שכמה מהחברה לא פה ואני פוחדת שהקבוצה תתפרק, הנה... לא פה, וזה משגע אותי שפעם הוא בא ופעם לא... אפשר לשאול בקבוצות שלנו אם מישו רוצה להצטרף" (פרוטוקול - ינואר, 2017). דוגמאות אלו מספרות על המקום החשוב של הקבוצה בחיי המסנגרים – הרצון לשמר את חיי הקבוצה בהיותה מסגרת המאפשרת קשר, שייכות לקבוצת ייחוס ומעין משפחה המעניקה מרחב בטוח ומכיל.

אלמנט חשוב נוסף המעורר תחושות חיוביות בקרב חלק מהמסנגרים הוא כאמור ביכולת שלהם **לחולל שינוי ולהשפיע** באמצעות הקבוצה – "משמח אותי הסנגור העצמי שאני בא ומשתתף, שאני תורם לחברה משהו", "אני אוהב לבוא לקבוצה כי להשמיע את קולי וגם לשמוע בעיות של אחרים, אולי אני אוכל לעזור להם".

ב. אלמנטים המעוררים חוויה פחות חיובית בקבוצה

מרואיינים בודדים התייחסו לעובדה שלעיתים הדין נהיה **סוער ורועש** ויש מקום להתנהלות מכובדת יותר: "שלא ידברו ביחד. שכל אחד ידבר לפי התור שלו. שלא יהיה בלגן".

מרואיינת נוספת התייחסה לעובדה שהיא לא תמיד מרגישה **שייכות לקבוצה** (ייתכן והדבר נובע מגורמים שונים ביניהם גיל, פער ביכולת המילוליות, בטחון עצמי או רגישות של אותה מרואיינת): "רוצה שיותר ידברו איתי, יותר יתחברו אלי".

מרואיינת אחרת, שלצד העובדה שציינה שהיא אוהבת שלומדים בקבוצה כל הזמן דברים חדשים בקבוצה, הרגישה שיש **מקום גם לפעילויות נוספות**: "לעבוד מידי פעם קצת אומנות או משהו, לא רק כל הזמן לדבר ולספר". מרואיינת נוספת התייחסה גם **לקושי ולמאמץ** הכרוך בלהגיע לקבוצה: "הנסיעה קשה לי". ולצד קולות אלו, חשוב להדגיש שנושאים אלו אינם דומיננטיים ביחסם של המסנגרים ומסנגרות לקבוצה הארצית.

קיימת תחושה שכמעט כל המסנגרים אכן מבינים את המושג "נציגות", והמשמעות של להיות "נציג". עם זאת, קיימים הבדלים ביכולות של חלק מהמסנגרים להסביר את המושג. חלקם (בעיקר אלו המתאפיינים ביכולות הבעה טובות), הצליחו להבהיר בצורה ברורה את משמעות המילה, או התפקיד, שלהם כנציגים:

"אני מייצג שתי קבוצות – אני מייצג את הקבוצה שלי ב... ואת הקבוצה הארצית של איזי שפירא", "מייצג זה אומר שאתה שומע את כל הדעות שלהם ואתה מביא את הדעות שלהם לוועדות והם מקשיבים... להשפיע, להגיד להם את הדעה של הקבוצה. זה מה שאני מייצג", "אני מייצג לא רק את עצמי, אני מייצג את כולם", "מייצגים אותנו וגם את האחרים (מעריכה - מול מי?) לפני כל המדינה".

לדעת המעריכות, המסנגרים האחרים אכן מבינים את המשמעות, אך נראה שהתקשו בלהמשיג ולשים את הדברים במילים (וביניהם גם חלק מאלו בעלי יכולות הבעה וביטוי טובות):

"הנציגות אני לוקח את הכול לידיים שלי", "כאילו אני מהקבוצה המקומית אני פה מייצגת. זה אומר שאם שואלים אותי נגיד 'איך אצלכם בקבוצה?', אז אני עונה להם. למשל, אם שואלים פה אותנו מה היה אצלכם השבוע בקבוצה אז אני מסבירה להם מה היה בקבוצה. מייצגת אותם. זאת אומרת מייצגת את עצמי ומייצגת את החברה", "אני מייצג את הקבוצה. התפקיד שלי זה לשנות את החשיבה שלהם", "להיות נציגה זה אומר שאנחנו הולכים, אנחנו מדברים".

עיון בפרוטוקולים של המפגשים הדו-חודשיים של הקבוצה מאפשר לראות איך גם אם לא כולם מצליחים לפרש ולהסביר במילים מהי נציגות/נציג, הרי שבפועל הלכה למעשה **המסנגרים** מבינים שהם מייצגים קבוצה מסוימת של אנשים. כך למשל באחד הדיונים בהם שוחחו על **שם הקבוצה** "מוגבלות שכלית וצרכים מיוחדים", והאם ובאיזה אופן מבחין השם את הקבוצה מאוכלוסיות אחרות – "לא רוצים אנשים אחרים שונים בקבוצה שלנו" (פרוטוקולים - יוני, 2016). הדיון והטיעונים במהלכו הצביעו על ההבנה שלהם את עצמם, את מי הם אמורים לייצג ובמה הם שונים מקבוצות אחרות. בדיון אחר גילו המסנגרים הבנה ורגישות שמושב של זוגיות בכנס יכול להיות בעייתי עבור האוכלוסייה החרדית (תת קבוצה בתוכם שגם אותה הם מייצגים), ולכן הוחלט לאפשר מושב נוסף עם נושא אחר (פרוטוקולים - פברואר, 2017). במפגשים אחרים בהם הכינו **ניירות עמדה**, ניסו המסנגרים לקחת בחשבון קשת של מצבים של אנשים שונים שאותם הם מייצגים (למשל, בכתיבת נייר עמדה בנושא זוגיות התחשבות באנשים הנמצאים בזוגיות, אנשים שמחפשים זוגיות ואנשים שאינם רוצים זוגיות – פרוטוקולים - יולי, 2017). דוגמאות אלו ממחישות את ההבנה שלהם שגם בתוך הקטגוריה של אנשים עם משי"ה נמצאות תת קטגוריות (חילוני/דתי, נשים/גברים, זוגיות/בנפרד) שהם משמשים נציגים של כולם ויש להתייחס לפיכך לצרכים של כולם.

יתרה מכך, בעיון **בניירות העמדה** שנכתבו ע"י המסנגרים, ישנה התייחסות למהות המושג נציגות תחת תת הכותרת "את מי אנו מייצגים" – "אנחנו נציגים של 120 מסנגרים המשתתפים בקבוצות המשתתפות בפרויקט סנגור עצמי. הקבוצות פועלות לקדם שיוויון זכויות של אנשים עם מוגבלות, צרכים וקשיים מיוחדים בכל רחבי הארץ" (נייר עמדה בנושא חשיבות שמיעת אדם בביהמ"ש בזמן מינוי אפוטרופוס, נובמבר 2016 – ראה נספח 4).

ולצד זאת, יש לציין ששתי **מסנגרות** מהקבוצה הארצית התקשו להסביר מה זה נציגות, גם לאחר ניסיונות הפשטה, ואחת מהן אף הביעה חווית בלבול: "התפקיד שלי פה זה להיות עם החברים, לראות את החברים,

לראות איך אני יכולה לסגור על עצמי, איך להיות פתוחה יותר, איך להיות בהרגשה טובה", "עד עכשיו אני לא יודעת למה אני גם פה וגם שם".

7.6 פיתוח מיומנויות מנהיגות

בהמשך לדיון על הבנת מושג הנציגות, ולאור אחת ממטרות הפרויקט לפתח מיומנויות מנהיגות של המסנגרים בקבוצה הארצית, פרק זה ינסה לבחון האם ובאיזה מידה באות לידי ביטוי יכולות המנהיגות של המסנגרים הפעילים בקבוצה הארצית.

הראיונות עם המסנגרים מהווים נדבך חשוב בגיבוש התמונה אודות פיתוח כישורי המנהיגות של המסנגרים. לצד התחושה שכאמור רובם מבינים את המושג הנציגות, לחלקם יש רצון להיות משמעותיים ולהמשיך לחולל שינוי חברתי: "החלום שלי שיקשיבו לנו וישנו חוקים...משמח אותי שאני בא ומשתתף בסגור העצמי, שאני תורם לחברה משהו".

לצד זאת, יש לציין שיכולת המנהיגות אינה תמיד מאפיינת את כל המסנגרים, אם בגלל יכולות ההבעה המילולית ומידת הביטחון העצמי שפחות בולטות אצל חלק מהמסנגרים בהשוואה למסנגרים אחרים, אם בגלל העדר מחויבות מלאה (למשל בהיעדרויות מרובות), התמקדות בחיים אישיים של המסנגר או, כפי שבא לידי ביטוי במקרה אחד בודד - בגלל צורת התנהגות ("היה סכסוך עם חברה לעבודה שהגיע גם לאלימות פיזית ומילולית, היא ניסתה להוציא אותה מהקבוצה ולהפנות את שאר הבנות כלפיה. דברנו איתה על כך שהיא כמנחה צריכה להוות דוגמא, לכבד...") – מדיווחי המאפשרת).

מסקירה ברשמי המאפשרים, אפשר לראות שלא מעט דמויות הנמצאות בקבוצה נתפשות כדמויות בעלי יכולות הובלה והנהגה: "עמדנו נחשבת מאוד בקרב חברי הקבוצה. הוא קיבל מעמד של מנהיג "איש חכם", "הוא יודע לנהל שיח ולהוביל את המשתתפים לשיח מכבד ורגוע. הוא יודע להרגיע את הרוחות כשיש צורך... הוא קיבל מעמד של איש שלום ופשרות, מבלי לבטל את עצמו", "היא בהדרגה תפסה מקום של הנהגה בקבוצה", "יש לו מקום של כבוד בקבוצה בלי שהמנהיגות שלו תהיה דורסנית. הוא הנציג הכי שולט של הקבוצה בחוץ. מאוד מכבדים אותו. מאוד סומכים עליו".

גם בסקירת הפרוטוקולים של המפגשים אפשר לראות את הדגש הרב המוקדש לנושא של פיתוח מיומנויות מנהיגות – ממתן מידע אינפורמטיבי על מוסדות ההנהגה (הכנסת, האו"ם), דרך למידה על חוקים שונים (חוק דיור, חוק האפטרופסות, העסקה וכו'), מתן ארגון כלים מעשי ותרגולו בפגישות (איך בוחרים נושא לפעולה, כתיבת ניירות עמדה, הכנה למפגשים, כתיבת סיכומים וכו') ועד מפגש עם נציגי הממשל בו המסנגרים היו שותפים פעילים ומובילים המייצגים ציבור שלם (פגישות עם שר האוצר משה כחלון, ח"כ יזהר סמילנסקי, סמנכ"ל במשרד הרווחה גדעון שלום וכו').

לסיכום פרק זה מובאת דוגמא ליוזמה של מסנגר ומסנגרת בקבוצה הארצית. השניים שכיום לא פעילים בקבוצה מקומית, נטלו יוזמה להקים קבוצה באחד המקומות בהם הם פעילים בשעות הפנאי שלהם – "אנחנו מקימים קבוצה ב... ואנחנו מעבירים לכל השחקנים בתיאטרון את הסגור העצמי... היה לי קלסר של סגור עצמי שלמדנו אז לקחתי את הקלסר והתחלנו פשוט לעבוד על זה, אחד מהשיעורים מלפני הרבה זמן עם שוש ודורית ודברים כאלה, ניסינו וכמה פעמים, ובסוף זה הצליח".

היוזמה להקים את הקבוצה מבטאת לא רק את הרצון להשמיע קול, להשפיע ולחולל שינוי אישי וחברתי, אלא בעיקר מעידה על יכולות מנהיגות, מסוגלות, עצמאות ובטחון עצמי תוך הפנמת הערכים והתכנים המועברים בקבוצת הייצוג הארצית לאורך שנות פעילותה.

7.7 הפנמת תכנים שהועברו במפגשים

מתוך סקירה של הפרוטוקולים של המפגשים אפשר לראות שלאורך השנים הועברו בקבוצה הארצית מגוון רחב של נושאים (למשל - הכנסת ופעילותה, סגור עצמי, אמנת האו"ם, הזכות לזוגיות, חוק הדיור, חוק האפטרופסות, תומך החלטה וכו').

במהלך הראיונות נשאלו המסנגרים על אילו נושאים דיברו במהלך השנה האחרונה בקבוצה (שאלה פתוחה), מתוך ניסיון לראות אילו נושאים זכורים ומופנמים. כל המרואיינים ידעו לציין באופן ספונטאני, ללא סיוע מהמעריכות, נושא כלשהו שדנו בהם במהלך המפגשים בקבוצה הארצית. עם זאת, יש לציין שאצל חלק מהמרואיינים היה צורך לתזכר ולסייע על מנת לבחון האם דברו בקבוצה גם על נושאים נוספים (מעריכה: "האם דברתם גם על האמנה?", "האם דברתם גם על אפטרופסות?").

מתוך הראיונות הנושא הבולט ביותר ושאוזכר הפעמים הרבות ביותר היה נושא "האפטרופסיות". למעלה ממחצית מהמרואיינים אף התייחסו בהקשר זה לנושא/מושג של "תומך החלטה". מתוך הנאמר בראיונות עולה שהמשיבים לא רק יודעים לתת מידע אלא אף מחזיקים בדעה אישית מוצקה בנושא:

"סיפרו לנו מה זה אפטרופוס, שהוא אחראי, איך זה עובד", "יש תומכים במקום אפטרופוסים.. יש הרבה שרוצים תומך החלטה", "זה נושא מאוד מורכב", "אנחנו רצינו לשנות את החוק שלא יהיה לנו אפטרופוס. רוצים שיהיה תומך החלטה", "לימדו אותנו מה לדבר איתו, איך מה שמפריע לך את יכולה לפתור את הבעיה יחד איתו, מה נותן לך האפשרות, איך נותן לך האפשרות. המון ביטחון עצמי נתן לי", "(מעריכה - מה העניין המרכזי באפטרופסות שחשוב לכם שיהיה?) שיהיה על הגוף ועל הכסף... שיתנו לנו עצמאות בכסף. לדוגמא אני צריך לעבור ניתוח לגב אבל לא יודע אם יצא טוב או לא, לכן יש לי אפטרופוס. שיעזור לי לקבל החלטה. כאן צריך החלטה ובכסף רוצה עצמאות", "אני עשיתי מלחמה, באתי לאנשי המקצוע ואמרתי להם הכלים בידיים שלכם אני לא רוצה את הבן אדם הזה.. אני עשיתי מלחמה והיה משפט ואני הצלחתי במשפט".

נושאים נוספים שאוזכרו באופן ספונטני התייחסו לנושאי זוגיות, פנאי, דיור ותעסוקה: "דברנו יותר על זוגיות, על שעות פנאי, על תעסוקה, על כל מיני. על שעות פנאי שאת באמת אחה"צ לא בא לך נגיד חוג, זה לא פנאי. פנאי זה שאת לבד. פנאי שאת הולכת לבית קפה, שותה עם חברה קפה, שאת הולכת קצת לטייל", "שיהיה סל כזה של עזרה למי שרוצה לגור לבד", "עם מי לחיות ואיפה לחיות".

מסגרת אחת אזכרה באופן ספונטני את האמנה של או"ם: "האו"ם הם עוזרים ותומכים ונותנים החלטות". מרואיינים אחרים לא העלו באופן ספונטני ועצמאי את נושא האו"ם או האמנה במהלך הראיון, אך כאמור במקרים שנשאלו באופן יזום, ידעו לציין שדברו על נושא זה.

המושג והנושא של "סגור עצמי" עלה באופן ספונטאני ע"י כל המרואיינים. "סגור עצמי" מהווה חלק אינטגרלי מאוצר המילים שלהם וזוכה להתייחסות לאורך כל הראיון, בהיבטים והקשרים שונים – "אני בקבוצה סגור עצמי מקומית", "יש לנו קבוצת ווטס-אפ שקוראים לה סגור עצמי", "אנחנו המסנגרים", "דברנו בקבוצה על אפטרופסות ועל איך לסגור על עצמינו", "סיפרו לי איך לעמוד על הזכויות, איך לסגור על עצמי", "הסגור עצמי משמח אותי, שאני תורם לחברה משהו".

כחלק מפעילותם בקבוצה הארצית נפגשו המסנגרים עם נציגי ממשל – בין אם ביקורים בכנסת ובין אם פגישות עם שרים ונציגי ממשל. מתוך דברי המרואיינים, אפשר ללמוד שפגישות אלו הן בעלות משמעות רבה עבור המסנגרים שכן הם מצליחים לחוות חוויה של **השמעת קולם** לצד ניסיונות לבצע **שינוי חברתי** – “שהם יעזרו לנו ויתמכו בנו ושלא יגידו יאללה יאללה.. אנחנו צריכים עזרה!” “המטרה בפגישה הייתה לשנות חוק”, “יש לי בחירה לבוא להגיד את הדברים כמו שאני רוצה”.

שני מסנגרים תיאר עד כמה הפגישות עם נציגי ממשל הייתה בהן **חוויה חזקה ומעצימה** – לא רק מעצם הפגישה עם דמויות אלו, אלא גם ביכולת שלהם לעמוד מולם – “דברתי ב... זאת הייתה חוויה שאני אף פעם לא אשכח. זה נתן לי את המקום של הכבוד לבוא, להסביר ולדבר”, “היה לי בטחון לדבר עם כחלון. היה לי הרגשה טובה לדבר איתו. שמחתי לדבר איתו. אף פעם לא יצא לי לדבר עם שר בממשלה ולא היה לי בטחון ועכשיו אני מרגישה שאם אני באה לסנגור זה פותח אותי וזה נותן לי הרגשה טובה יותר”.

במהלך הראיונות נשאלו המסנגרים לגבי העובדה שבמהלך אותם מפגשים עם נציגי ממשל שואלים אותם לא פעם שאלות אישיות על חייהם. מתוך הראיונות עולה ששאלות אלו לעיתים מעוררות מידה של חוסר נוחות, אך המסנגרים מחד מבינים את חשיבות הדבר, ומאידך יודעים להציב גבולות ולענות במסגרת מה שמתאים לכל אחד ואחת מהם:

“בהתחלה היה לי קשה לדבר כי זה אנשים שאני לא מכיר ואני לא סומך עליהם, לא יודע מה התפקיד שלהם.. אבל בגלל שהמאפשרים ישבו לידי ואמרו לי שאני צריך לדבר כי אם אני לא ידבר אנשים האלו לא יכולים לעזור בדברים שאני תקוע”, “יש דברים אישיים שאני באמת יכולה לענות עליהם ויש דברים אישיים שלא בא לי לענות. אבל הרוב אני כן עונה כי הם שואלים על ב-מה אני עובדת ואיפה אני גרה”, “מה שטוב לי אני עונה, ומה שלא – לא”, “יש שאלות אישיות שמפריעות לי, על היחסים שלנו... אז לפעמים אני עונה על משהו אחר”.

שינויים והתפתחות אישית

הקבוצה הארצית לסנגור עצמי קיימת ומתנהלת כשלוש שנים (המפגש הראשון של הקבוצה התקיים בסוף יולי 2015). מעבר להעברת מידע, למידה על תכנים וזכויות (אמנת האו"ם, חוק אפטרופסות, הזכות לבחור עם מי לגור, הזכות לזוגיות וכו') ופיתוח מיומנויות שונות (הכנה למפגשים עם קובעי מדיניות, למידה על כתיבת ניירות עמדה, כתיבת סיכומים וכו'), מתבצעת ע"פ הגדרת מטרות הקבוצה גם עבודה ששואפת “לחזק את תחושת המסוגלות העצמית של המסנגרים, לפתח מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה לצד חידוד תחושת האחריות החברתית” (ראה מטרות התוכנית – פרק 2). לפיכך, כחלק ממטרות הערכה נבחנת כעת השאלה **האם חל שינוי בקרב כל אחד מהמסנגרים לאורך שנות קיום הקבוצה**, כאשר הדבר נבחן הן מהזווית האישית של המסנגרים עצמם והן מהזווית של המאפשרים.

7.8.1 תפישת השינוי ע"י המסנגרים עצמם

לקראת סוף הריאיון, נשאלו כל המסנגרים האם הם אוהבים את עצמם יותר כמו שהם היום, או כמו שהם היו לפני מספר שנים. כולם, ללא יוצא מן הכלל, העידו שהם מעדיפים את דמותם כיום. רובם העידו על עצמם

שעברו תהליך של שינוי במישור באישי שבא לידי ביטוי ביכולת ההתבטאות, בביטחון העצמי, בעמידה על זכויות, בהתמודדות הרגשית עם הסביבה, בעצמאות וכו' -

"השתנתי. אני הרבה יותר מדבר. אני מקבל את השונה (מעריכה) - וכשאתה מקבל את השונה אתה גם מקבל את עצמך יותר טוב? כן", "לא ידעתי לסגור על עצמי, עכשיו אני יודעת לדבר ולהגיד מה טוב לי, אני יודעת מה לא להגיד", "השגתי הישגים לסגור על עצמי". "כי פעם הייתי יותר תמימה, הייתי מבוהלת יותר מידי, הייתי מפחדת לענות, אבל היום תודה לאל אני חזקה ולא מוותרת", "אני פחות נעלבת. יש לי יותר בטחון ואני יותר רגועה... אין לנו מדריכים בלילות, אנחנו עצמאים ויש לי בטחון להיות לבד בלי מדריכים ואני לוקחת תרופות לבד".

במהלך הראיונות לא נשאלו המסנגרים באופן ישיר על שינוי בתפקידם או מקומם בקבוצה. עם זאת, מתוך עיון במקורות המידע והמסמכים השונים, ניתן לזהות שינוי בתפיסה העצמית של המסנגרים גם במישור הקבוצתי. בעיון בפרוטוקולים של הפגישות הקבוצתיות אפשר לראות שמספר רב של פגישות הוקדשו לנושא של איך המסנגרים בוחרים להציג את עצמם. הדגש על סמנטיקה ובחירה מדויקת ומתאימה של המילים (האם יגדירו עצמם כ – "אנשים עם מוגבלות", "אנשים עם קשיים", "אנשים עם צרכים מיוחדים" וכו'), מאירה את תהליך פיתוח המודעות עצמית, הגדרת זהות אישית ואיך המסנגרים בוחרים להציג עצמם ולהשתקף בעיני החברה.

7.8.2 תפיסת שינוי ע"י המאפשרים

כל אחד מהמאפשרים נתבקש למלא טבלה פתוחה ביחס לכל מסנגר/ת ולכתוב האם לתחושתו אותו מסנגר/ת עבר שינוי במישור האישי ושינוי במישור הקבוצתי (תוך התייחסות להיבטים פיזיים, התנהגותיים, תקשורתיים, רגשיים, חברתיים וכו' – ראה נספח 2). לגבי כל מסנגר/ת יש התייחסות של יותר ממאפשר/ת אחד/ת.

מדיווחי המאפשרים עולה שקצב וצורת ההתקדמות והשינוי משתנה בין מסנגר/ת למסנגר/ת. בעוד אצל חלק השינוי הוא איטי והדרגתי, אצל אחרים הוא יותר מואץ ופורץ. בעוד שמאפשר אחד פחות רואה שינוי משמעותי ביחס למסנגר מסויים, מאפשר אחר דווקא כן ציין שינויים אישיים וקבוצתיים לגבי אותו מסנגר. בנוסף, בעוד ששה"כ מרבית המאפשרים מדברים על שינוי חיובי של ההתקדמות וגדילה, אצל בודדים מדובר בכיוון התפתחות שהוא לא תמיד לינארי לכיוון מעלה, אלא לעיתים מעגלי עם עליות לצד ירידות, ולעיתים אפילו נסיגה קלה ("... התחילה כמי שידעת להתנסח בבהירות אך עם ההתחזקות של ... היא פחות מביעה עצמה, כאילו ש... גדלה על חשבונה"). חשוב גם לזכור שנקודת ההתחלה של כל אחד ואחת שונה. בעוד יש כאילו שהגיעו לקבוצה סגורים, מכונסים בעצמם ועצורים, אחרים הגיעו יותר פתוחים עם יכולות ברורות.

מתוך ניתוח המידע שהועבר ע"י המאפשרים אפשר לראות שכמעט כל המסנגרים/ות עברו שינויים המעידים על צמיחה והתפתחות הן במישור האישי והן במישור הקבוצתי. עם זאת, יש להיזהר מלייחס שינויים אלו אך ורק לקבוצה הארצית שכן כל המסנגרים נמצאים במקביל גם במסגרות נוספות (קבוצה מקומית, מסגרות דיור, מסגרות פנאי), חיים חיי חברה, חווים חוויות אישיות, משפחתיות וחברתיות, חשופים למתרחש בחברה הכללית וכו'. לכל אלו השפעה כזאת או אחרת על חייהם ועיצוב אישיותם. לא ניתן לבדוד את ההשפעה של כל אחד מגורמים אלו, ובכך גם לא ניתן לבדוד את ההשפעה הישירה של הקבוצה הארצית על המסנגרים.

להלן סקירה של שינויים שעברו המסנגרים במישור האישי ובמישור הקבוצתי, כפי שמשקפת מהווית של המאפשרים.

שינויים בעלי בולטות גבוהה בדיווחים של המאפשרים -

א. שיפור ביכולת ההבעה והביטוי העצמי - מהווה אחד המאפיינים הבולטים בהתרשמויות ובדיווחים של המאפשרים ואשר בא לידי ביטוי אצל חלק גדול מהמסנגרים. השיפור ביכולת הביטוי מתאפיין ביכולת התנסחות רהוטה וברורה יותר, ביכולת להסביר עמדות, להביע דעה ולהגדיר רצונות.

ב. בטחון עצמי – עוד שינוי דומיננטי שמשתקף לא רק דרך הראיונות עם המסנגרים עצמם אלא אף דרך נקודת מבטם של המאפשרים. השינוי בביטחון העצמי בא לידי ביטוי ביכולת להנחות קבוצה, ביכולת לגבש דעה אישית ולעמוד עליה, גם אל מול דעות של אחרים/ממסד/משפחה, בחוסר הצורך להתנצל ולרצות את הסביבה כל הזמן, בתעוזה וביוזמה להבאת שינוי ועשייה חברתית. יתרה מכך, עולה שלעיתים המסנגרים הפחות דומיננטיים בקבוצה הארצית נתרמים ומתחזקים מעצם הנוכחות בקבוצה - "היא מראה בטחון רב יותר בהנחיה, מעלה נושאים לדיון... יש לה יותר נוכחות בקבוצה. בעבר היא הייתה קצת "בצל"... השינוי לדעתי בא מהקבוצה הארצית והביטחון שנותן לה, שם מקשיבים לה והיא מרגישה חשיבות להיות בקבוצה 'נבחרת'. היא לוקחת דוגמא מחברי הקבוצה הארצית הבולטים".

כאמור בפרק שדן בצרכים של המסנגרים מהקבוצה (ראה פרק 7.2), הצורך בבטחון עצמי הוא צורך חשוב של המסנגרים. צורך זה מקבל מענה טוב בקבוצה הארצית, אך לצד זאת חשוב לציין שהוא צורך שעדיין לא בא על סיפוקו באופן מלא. מדיווחי המאפשרים השונים אפשר לראות מקום רב לחיזוק תחושת הביטחון והמסוגלות של המסנגרים – "היא מדברת, מעלה רעיונות לשיח אך כאשר מתעורר ויכוח היא נסוגה", "יש לו יותר מודעות לזכויות שלו וליכולות שלו, גם אם הוא עוד לא ממש נלחם עליהם במקום ובזמן שצריך... הוא לא אקטיבי אבל הוא יודע להגיד שהוא מרגיש שהוא קופח", "כשהטונים עולים או מופנים כלפיה, היא נלחצת וקופאת".

ג. מודעות לזכויות – המסנגרים/ות היום יותר מודעים לזכויותיהם בתחומים השונים. לחלקם יש הכוחות לפעול ולהילחם על המגיע להם, בעוד חלקם עדיין לא מרגישים חזקים מספיק לעשות זאת.

במקרה אחד מדווח אחד המאפשרים על השלכות נוספות של הרחבת המודעות – "הוא קונגניטיבית השתנה והשתפר. ככל שמלמדים אותו יותר הוא מצליח לרדת לעומקם של דברים בצורה שלא הייתה מביישת אנשים ללא מוגבלות שכלית".

שינויים בעלי בולטות משנית בדיווחיהם של המאפשרים -

א. מודעות אישית - ברמה האישית אפשר לראות שחלק מהמסנגרים/ות מפתחים מודעות אישית למגבלות, יכולות, וקשיים שלהם: "הוא לא היה אקטיבי והוא ידע להגיד שזה לא בסדר", "הוא מודע יותר לעצמו ולסביבה שלו".

ב. שיפור ביכולת לקבל ביקורת - מתוך דברי המאפשרים אפשר לראות שחלק מהמסנגרים לא רק שלמדו לקבל ביקורת מחבריהם מבלי להיעלב ולהיפגע, אלא לא פעם אף יודעים לקחת את הביקורת ולצמוח ממנה: "כשהבינה שעשתה טעות ידעה לבוא ולהתנצל בפני הקבוצה שעשתה משהו לא בסדר", "כל מפגש היא היתה מודיעה שהיא פורשת כי משהו אמר משהו שלא מקובל עליה, והיום היא כבר לא פורשת", "למדה לקבל ביקורת מבלי להעלב יתר על המידה".

7.8.2.2 שינויים במישור חברתי:

א. תפישת תפקיד בעל משמעות בקבוצה: מדיווחי המאפשרים ניכר שלא מעט מהמסנגרים תפשו מקום ותפקיד משמעותי בקבוצה. לצד כאלו שהיו בעלי מקום ותפקיד כבר מראשית חיי הקבוצה, אחרים בהדרגה תפשו מקום של הנהגה בקבוצה: "המנהיג", "מעמד של האיש החכם", "מנהיגות שקטה", "איש שלום", "אוטוריטה".

ב. פיתוח מיומנויות הנחיה: הקבוצה הארצית מתאפיינת בכך שבכל מפגש מסנגר אחר מנחה את הקבוצה (בעזרת מאפשר). מדיווחי המאפשרים עולה שחלק מהמסנגרים פיתחו את מיומנויות ההנחיה שלהם, למדו להקשיב לחבריהם ולהבין סיטואציות חברתיות – "יודע לנהל שיח ולהוביל את המשתתפים", "למד להנחות", "היא מראה בטחון רב יותר בנחיה... היא לוקחת אחריות כמנחה על התנהלות הקבוצה, שמירה על מסגרת הקבוצה ומגדירה עצמה כמנחה".

ג. היכולת לקבל ולכבד דעה שונה: המאפשרים מדווחים ביחס לחלק מהמסנגרים שהתפתחה אצלם היכולת להבין שהם חלק מקבוצה ולכן מצליחים לקבל דעות שונות משל עצמו – "יש פגישות סוערות. היא לרוב מרגיעה ומתווכת, יודעת לאזן ולא להעדיף רק את הקרובים לה".

כמעט כל המסנגרים מתוארים ע"י המאפשרים ככאלו שעברו שינוי חיובי ומשמעותי, הגם שעדיין נותרו בפניהם אתגרים והתמודדויות. בשני מקרים קיים הרושם שהשינויים וההתעצמות של שאר חברי הקבוצה יצרו אצלם תסכול (לצד העובדה שגם אותם שניים עברו שינויים חיוביים): "המקום שלו מאוטוריטה מוחלטת בקבוצה לאחד מהקבוצה לא מצא חן בעיניו. נוצר אצלו תסכול. בוחר לא להגיע למפגשים ... יש בעיה שלפעמים הסגור מעצים. יש לו פער גדול מידי בתפישת העצמי אל מול היכולות ואל מול היכולות להגיד אני צריך נגישות", "היא פחות מביעה את עמדתה... כאילו... גדלה על חשבונה".

טבלה 4: סיכום תפיסת השינוי וההתפתחות – מסנגרים מול מאפשרים

מאפשרים	מסנגרים	שינוי במישור האישי
שיפור ביכולת הבעה וביטוי עצמי	שיפור ביכולת הבעה ביטוי עצמי	
שיפור בבטחון העצמי	שיפור בבטחון עצמי	
יכולת לקבל ביקורת	התמודדות רגשית טובה יותר עם הסביבה	
מודעות לזכויות	שיפור עצמאות (להיות לבד, לקחת תרופות לבד וכו')	
מודעות אישית		
תפקיד בקבוצה (מנהיג, משכין שלום...)	הגדרה זהות (איך נגדיר עצמינו)	שינוי במישור הקבוצתי
פיתוח מיומנויות הנחיה		
יכולת לכבד ולקבל דעה שונה		

7.8.3 דיווח מגורמים נוספים

בטבלת השינויים שמילאו המאפשרים (ראה נספח 2), הם נתבקשו לציין האם הם קבלו משוב גם מגורמים אחרים הנמצאים בקשר עם המסנגרים - כגון משפחה, צוות במקומות הדיור וכו'. רק שני מאפשרים קיבלו משוב מגורמים נוספים. ברוב הדיווחים מאותם גורמים קיימת חפיפה בין האופן בו תופשים המאפשרים את השינוי שעבר המסנגר למשוב אותו הם קבלו מגורמים אחרים ('הרכוז בדיור ציינה את כל מה שכתבתי ודברנו על התהליך שעבר במקום'). רק ביחס לשני דיווחים יש חוסר הלימה בין דיווח המאפשר לבין הגורם הנוסף – במקרה של מסנגר אחד יש פער בין המאפשר לבין יחסה של המשפחה למסנגר על רקע מחלוקת ביניהם, ובמקרה אחר פער בין דיווח המאפשר המקומי לבין הדיווח של המאפשר בקבוצה הארצית על רקע זוויות הסתכלות שונות.

7.9 פערים המזוהים על ידי המאפשרים

בקריאת דיווחי המאפשרים, מזוהים מספר מקומות בהם קיימים פערים במספר מישורים – בין הרצונות של המסנגר לבין יכולתיו, בין תפקודו בקבוצה המקומית לתפקודו בקבוצה הארצית, וכן פערים בין הקבוצה הארצית למסגרות השונות (דיור, תעסוקה, משפחה). יש לציין שלעיתים גם יש פער גם בין הדיווח של המסנגר על עצמו לבין הדיווח של המאפשר. כל הפערים הללו מעוררים דילמות ומשאירים מרחב רב להתבוננות, התלבטות ומחשבה -

א. **פער בין המסגרות השונות:** מדיווח אחד המאפשרים אפשר לראות שלא תמיד קיימת חפיפה בין המסרים והערכים המועברים בקבוצה הארצית לבין אלו המועברים במסגרות שונות בהם חיים ומבלים המסנגרים. הדבר לא פעם מציב את המסנגרים בבעיות ובקונפליקטים, כאשר הדבר מעורר אף שאלות אתיות כפי שהיטיב לבטא זאת אחד המאפשרים: "היא מתפתחת

ומזדקפת ומלאת בטחון ואז מורידים אותה. אתה רואה שמישהו עשה שם עבודה. זה משהו שתמיד מעורר אצלי שאלות על טוב ורע, שאלות אתיות על התהליך".

ב. **בין רצונות ויכולות של המסנגר/ת:** המאפשרים בדיווחיהם זיהו במקרה בודד פער בין הרצונות של המסנגר לבין היכולות שלו, דבר שלא פעם מביא את המסנגר לכדי תסכול.

ג. **פער בין התנהגות בקבוצה הארצית והמקומית:** פער זה מיוחס לאחת המסנגרות אך לדעת אחד המאפשרים נובע דווקא ממקום של מודעות בו אותה מסנגרת בוחרת את ההתנהגות שלה בהתאם להבנתה את המרחב בו היא נמצאת: "היא בוחרת את ההתנהגות שלה ולכן יש פער בין ההתנהגות שלה בקבוצה הארצית לבין הקבוצה המקומית... בקבוצה המקומית היא מוגדרת כחלשה..."

בסקירה של הראיונות עם המסנגרים אלא מול דיווחי המאפשרים לעיתים ניתן להבחין במקרה בו היה בפער בין השניים, פער שבא לידי ביטוי בדיווח שונה של מסנגרת ושל המאפשרת באותה קבוצה. כך למשל, המסנגרת טענה שהיא אינה נוהגת להעביר מידע בין הקבוצה המקומית לארצית. מהזווית של המאפשרת של אותה מסנגרת הצטיירה תמונה מעט שונה – "בתחילת השנה היה לה קשה לדווח, התבלבלה, גמגמה... במשך הזמן למדה לבחור לדבר על נושאים שמעניינים אותה. בפגישה האחרונה היא תיארה באופן ממוקד את הפגישה עם גדעון שלם, אילו נושאים עלו והזמינה את חברי הקבוצה להעלות בפניה נושאים שירצו שתעביר הלאה בפגישה הבאה בירושלים". ייתכן ואפשר לנסות ולהסביר את הפער בכך שאותה מסנגרת ניסתה בדבריה להראות שהיא שומרת על דיסקרטיות של התכנים העולים בקבוצה, שכן נושא זה גם קיבל ביטוי בדיוני הקבוצה (למשל, בעיון בפרוטוקולים של הקבוצה היה לא פעם דיון על האם יש לעדכן את אחד המסנגרים שעזב את הקבוצה אך המשיך להתעניין בקורה בה).

לקראת סוף הריאיון נשאלו המסנגרים מה היו מבקשים לו היה בידיהם שרביט קסם המגשים חלומות. בנוסף, נשאלו מה משמח אותם כיום.

החלום והמשאלה הבולטים ביותר שעולים מתוך הראיונות הם **הכמיהה לבית, משפחה, זוגיות וילדים**. במקביל, רבים אף ציינו שקשר עם אנשים – בני משפחה, חברים, עבודה ואף הקבוצה, הוא הדבר שהכי משמח אותם בימים אלו. יש לציין שלצד זה, שני מרואיינים אף הביעו כמיהה לבית פיזי עצמאי – "לגור לבד, עצמאות, משפחה".

ולצד החלומות לבית ומשפחה הביעו גם המרואיינים חלומות **להתקדם ולהתפתח** במישורים שונים (אישיים, קריירה וכו') – "להתקדם ולא להיות תקוע", "שיהיה לי דבר שאני אוהב, שתמיד יהיה לי, משהו גדול שאני רוצה להיות איתו ולהחזיק אותו וללכת איתו עד הסוף", "להיות פחות פחדנית ועם יותר בטחון", "שתהיה לי שליטה בידיים, שאני אוכל לשנות".

מעבר לחלומות האישיים, מסנגר אחד אף מחזיק בחלומות בעל **ראיה חברתית רחבה** – "שיקשיבו לנו וישנו חוקים".

פרק זה מתייחס למסקנות על בסיס הממצאים והנתונים שהוצגו לעיל מול המטרות של קבוצת הסגור הארצית, כפי שנוסחו על ידי יוזמי ומנהלי התכנית.

1. **מיומנויות מנהיגות ואוטונומיה אישית**

לא ניתן להתעלם מהעובדה שיש הבדלים בינ-אישיים בין המסנגרים והמסנגרות השונים, ובעוד חלקם מפגינים כישורי מנהיגות בולטים יותר, אצל אחרים הם בולטים פחות. עם זאת, חלק נכבד מחברי הקבוצה הארצית אימצו יכולות מנהיגות שבאות לידי ביטוי במגוון רחב של מישורים - ביכולת להנחות קבוצה (במפגשים או בכנס), שותפות ומעורבות בהרמת כנס על כל שלביו, ביכולת לייצג את הציבור של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית מול נבחר ציבור, ביכולת לכתוב ניירות עמדה וכו'.

אך הדברים לא מסתכמים רק בפעילות קונקרטית על נושא זה או אחר הנמצא על הפרק, אלא חלק מהמסנגרים והמסנגרות מבטאים את יכולות ההנהגה שלהם בצורה עמוקה יותר - בעצם הרצון שלהם להוביל ולחולל שינוי חברתי משמעותי דרך הדאגה לאחר, הרצון לשתף בהפצת הידע אודות זכויותיהם ודרך הרצון להשפיע על חקיקה.

אחד הנדבכים החשובים וההכרחיים ביכולת למנהיגות שעברו המסנגרים והמסנגרות הינו ביחס לשינוי החיובי ביחס לביטחונם העצמי. **הביטחון העצמי** שרכשו במשך תקופת קיום הקבוצה הוא בין השינויים הבולטים שחלו בהם. השינוי מקבל ביטוי במגוון רחב של צורות והיבטים - משיפור ביכולת הביטוי וההבעה, דרך היכולת להחזיק בדעה ולהילחם עליה (בתחומי הזוגיות, כספים, אפטרופסות, פנאי, דיור וכו') ועד היכולת לייצג את הקבוצה כולה מול נבחר ציבור.

2. **יכולות למידה ודיון בנושאים מורכבים**

לאורך השנים הועבר למסנגרים ולמסנגרות כמות ידע גדולה בנוגע למושגים, זכויות ומיומנויות שונות. הידע הועבר בצורה מונגשת וברורה, ולא פעם אותו נושא נידון מספר רב של פעמים בקבוצה.

באופן טבעי, ככל שהמידע רלוונטי וקרוב יותר לעולמם, כך מידת ההפנמה גדולה יותר. יתרה מכך, חלק מהתכנים לא נשארו רק בגדר מידע בלבד, אלא בתחומים מסוימים המסנגרים מחזיקים בדעה מגובשת שהם אף מוכנים להילחם עליה (כפי שהשתקף בנושא חוק האפטרופוסיות ותומכי החלטה).

ולצד זאת, ובאופן טבעי המאפיין רבים מאיתנו - עם ובלי מוגבלות, נושאים שאין להם שימוש יומיומי, או שעבר זמן מאז דנו וטיפלו בהם, זכורים פחות וזוכים לפחות התייחסויות (למשל כיצד פועלת הכנסת, כיצד בוחרים נושא לפעולה וכו').

3. אחריות חברתית רחבה והכרה בנציגות של ציבור רחב

מתוך הראיונות ניכר כי קיימת הבנה של המושג נציגות והמשמעות של להיות נציג. עם זאת יש הבדל בין המסנגרים ביכולת לבטא זאת באופן מילולי. בנוסף, נראה שקיים פער בין ההבנה לבין היישום של הנציגות הלכה למעשה כפי שמשקף במערכת היחסים בין הקבוצות המקומיות לקבוצה הארצית, בה לא תמיד קיים הרושם שמדובר במערכת העברת מידע דו-כיוונית.

אין באמור להפחית מתחושת האחריות החברתית של המסנגרים והמסנגרות וכמצויין מעלה. חלקם (ובמיוחד אלו בעלי יכולות הביטוי הטובות) מגלים אחריות חברתית כלפי חבריהם שאינם חברים בקבוצה הארצית.

4. תחושת מסוגלות אישית

קריאת החומרים מהמקורות השונים מביאה דוגמאות וביטויים רבים לחוויות של מסוגלות **ברמת האישית** וברמת הקבוצה בכלל. היכולת לנהל יוזמה על הרצון להתחתן ולהצליח בזה, היכולת ליזום פעילות להחלפת אפטרופוס, היכולת להתמודד עם התנהגות פוגענית ומעליבה כלפיהם ועם הזמן לפתח מנגנוני הגנה ותגובה (פחות להעלב מבעבר, להעיר למישהו על אמירה שלא במקום וכו'), היכולת לעמוד מול הורה בבקשה להגדיל תקציב שבועי בצורה מנומקת וברורה, הן רק חלק מהדוגמאות המעידות על מסוגלות עצמית. יתרה מכך, המסנגרים עצמם (כמו גם המאפשרים), כאמור מעידים על חיזוק הביטחון העצמי האישי שלהם המאפשר להם לעשות פעולות אלו.

הביטויים למסוגלות אישית אינם נותרים רק במעגל הפרטי אישי, אלא פורצים גם **למעגלים חברתיים** רחבים יותר כמו למשל היכולת לארגן כנס (עם עזרה וסיוע), היכולת לקחת חלק בקמפיין תקשורתי ולהיחשף ציבורית והיכולת להיפגש עם נציגי ממשל. בין הדוגמאות הבולטות והמשמעותיות המעידות על המסוגלות של קבוצה זאת היא ההשפעה והתרומה שלהם לתיקונים בחוק הכשרות המשפטית וחוק האופטרופוס שדנה בסוגית תומך החלטה ובזכות של כל אדם להשמיע את קולו באופן עצמאי ושירי (ראה התיקון [לחוק הכשרות המשפטית וחוק האופטרופוס](#) כפי שהצביע הכנסת במרץ 2016). כל אלו מספרים את הסיפור על קבוצה מוחלשת באוכלוסייה, שבעבודה איטית ומאומצת, תוך סיוע והנגשה במרחב מכיל, מאפשר ותומך, מחזקת את בטחונה העצמי ומאפשרת מגוון ביטויים של מסוגלות ועשיה.

5. שינוי והתפתחות

מהעולה מהראיונות ומדיווחי המאפשרים עולה כי לאורך שנות קיומה של הקבוצה הארצית עברה הקבוצה כולה, כמו גם כל אחד מפרטיה, שינויים רבים ומשמעותיים. המרחב המאפשר והמכיל של הקבוצה, המאפשרים המלווים אותם, והידע והכלים שהועברו, נתנו מקום לכל אחד מהמסנגרים לעבור תהליך של צמיחה ושינוי אישי, כל אחד בקצב ובצורה הייחודית לו/לה.

חשוב לציין שלצד ההתקדמות והשינויים הרבים המצוינים כאן, אין זה לומר שהמלאכה תמה. לצד זיהוי היכולות, העוצמות והשינוי, **המאפשרים** בדיווחיהם מזהים עבור כל אחד ואחת מהמסנגרים את הקשיים והאתגרים שאיתו הוא/היא עדיין צריך להתמודד – לדעת לעמוד על דעתו/ה, להתחזק

רגשית, להתמודד עם התפרצויות רגשיות והתנהגויות וכו'. לפיכך, לצד ההישגים הרבים של הקבוצה הארצית הן לחבריה והן לציבור האנשים עם מוגבלות שכלית בישראל, המשך קיומה והמשך העבודה המתמדת על נושאים רלוונטים הוא חיוני וחשוב. בנוסף, יש מקום לשקול ולחשוב כיצד מחזקים את הקבוצה ע"י הכנסת חברים/חברות חדשים על מנת לשמר את קיומה.

6. מגבלות תהליך ההערכה

הערכה זו התבססה על חומר רב והעשיר שכלל הראיונות שקויימו עם 10 מסנגרים ומסנגרות ודיווחיהם של 7 מאפשרים ומאפשרות של הקבוצה הארצית לסנגור עצמי של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. המסנגרים הם אנשים בגילאים שונים, במצבים משפחתיים שונים, מצבי תפקוד שונים ובאים מאיזורים ג"ג שונים בארץ. חשוב לציין שמודבר במדגם קטן שאינו מהווה מדגם מייצג, ולכן אין בהערכה זו הנחה של ייצוג כלפי האוכלוסייה הרחבה יותר שלא נבדקה. עם זאת, הוא אפשר להציג ולהביא מגוון של דוגמאות וביטויים מחיי הקבוצה ומחיי היומיום של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בישראל, ובחן אותם לאור תחומי התוכן הרלוונטים שהוצבו לפרויקט קבוצת הסנגור העצמי הארצית.

בנוסף, חשוב לציין שלא ניתן לייחס כל השינוי אך ורק לעצם קיום הקבוצה הארצית שכן לא ניתן לבחון קשר סיבתי בין השניים. עם זאת הממצאים מצביעים שעל הקבוצה כולה, כמו על כל אחד מפרטיה, השתתפות בקבוצה הניבה עבורם אינספור חוויות, ארועים ואינטראקציות, שללא ספק היו בעלי משמעות בתהליך של השינוי וההתפתחות.

9 נספחים

9.1 נספח 1: שאלות להערכת הקבוצה הארצית של סנגור עצמי

תאריך:

שאלון למסנגרים (20-30 דקות)

הקדמה מתן הסבר על מטרת התהליך, אין תשובות נכונות ולא נכונות, הבטחת סודיות.

פרטים אישיים של המסנגר/ת :

שם: _____ גיל: _____ היכן מתגורר: _____

הוסטל: _____ דירה עם משהו: _____ עצמאי: _____ הורים: _____

באיזה קבוצה מקומית פעיל: _____

כמה זמן חבר בקבוצה המקומית: _____

כמה זמן את חבר.ה בקבוצה הארצית: _____

למה בחרת להצטרף לקבוצה הארצית: _____

מטרות ויעדי הקבוצה הארצית

בשביל מה לדעתך קיימת הקבוצה הארצית? מה המטרות שלה?

מה היא מנסה לעשות?

זה דומה לקבוצה המקומית?

ובמה היא שונה מהקבוצה המקומית?

למה את באה לקבוצה הארצית?

_____ ולמה עוד?

מה אתה אוהב בקבוצה הארצית?

ומה אתה לא אוהב?

מה הקבוצה נותנת לך? _____

ומה עוד? _____

נציגות

הקבוצה הארצית היא נציגות של כל הקבוצות המקומיות. מה זה אומר? מה זה "נציגות"?

של מי אתם נציגים? את מי אתם מייצגים?

מה התפקיד שלכם כנציגים? מה אתם עושים כנציגים? (לתת דוגמאות).

אתה אוהב את התפקיד הזה? למה כן? למה לא?

האם אתם מעלים בקבוצה המקומית נושאים שעלו בקבוצה הארצית?

איך זה עובד מול הקבוצה המקומית?

האם אתם מעלים בקבוצה הארצית נושאים שעלו בקבוצה המקומית? (לתת דוגמאות).

הפנמת נושאים שהועברו במהלך השנה

על מה דברתם בשנה האחרונה בקבוצה הארצית? על איזה נושאים?

אם מתקשה לעזור ולשאול: האם דברתם בקבוצה על סגור עצמי, אמנת האו"ם, כנסת ישראל וכיצד היא פועלת, חוק האפוטרופסות ותומך החלטה, חוק הדיור, חוק שמיעת האדם ועוד.

את זוכרת על מה דברתם במפגשים? מה אתה זוכר מ... (נושא אחד שהמסגרת העלה לבד).
על מה דיברו? מה אמרו? מה סיפרו לכם? מה לימדו אתכם?

האם זה קשור לחיים שלך? איך? למה?

מפגש עם נציגי ממשל

היה לכם מפגש עם נציגי ממשל שבאו לכאן לשאול אתכם כל מיני שאלות, מי הם האנשים שנפגשתם איתם? _____

איפה נפגשתם? _____

איך ישבתם? _____

איך הרגשת כששאלו אתכם כל מיני שאלות אישיות?

הרגשת שהבינו אתכם? _____

מה תהיה הצלחה, מה הם צריכים לעשות?

תחושת משמעות ושינוי

האם אתה מרגיש שהשתנת מאז שאתה בקבוצה?

אתה אוהב את עצמך יותר היום או את עצמך לפני 4-5 שנים? _____

_____ למה

בחיים האישיים שלך?

באיך שאתה בקבוצה?

_____ אם הייתה שרביט קסם, מה הכי היית רוצה?

מה עושה אותך שמח? _____

לקראת סיכום

יש משהו נוסף שהיית רוצה להוסיף או להגיד שלא אמרת.

נספח 2: קבוצה הארצית – שינויים

<u>שם המסנגר/ת</u>	<u>שינויים במישור האישי:</u>	<u>שינויים במישור הקבוצתי:</u>	<u>דיווח מגורמים אחרים:</u>
	האם את/ה מרגיש/ה שהמסנגר/ת עבר שינוי אישי כלשהו בעקבות החברות בקבוצה (אפשר להתייחס להיבטים פיזיים, רגשיים, התנהגותיים, דימוי עצמי וכו')	האם את/ה מרגיש/ה שהמסנגר/ת עבר שינוי בקבוצה (אפשר להתייחס לתפקיד בקבוצה, השתתפות, צורת התבטאות, קשר עם אחרים, יחס של אחרים בקבוצה אליו...)	האם שמעת מגורמים אחרים (משפחה, מאפשרים, דיור...) על שינויים במישור אישי, רגשי, תפקודי...? אם כן, צייני מי המקור ופרטי את השינויים.
			<u>מקור:</u> <u>פירוט:</u>
			<u>מקור:</u> <u>פירוט:</u>
			<u>מקור:</u> <u>פירוט:</u>
			<u>מקור:</u> <u>פירוט:</u>

בית איזי שפירא

לשינוי באיכות חייהם של אנשים עם מוגבלויות

בקמפוס ווילי וסיליה טראמפ

מקור:

פירוט:

9.3 נספח 3: מכתב הסכמה

אישור השתתפות במחקר הערכה

הנדון: כתב הסכמה של אפוטרופוס להשתתפות בהערכה

שלום רב,

מחלקת מחקר והערכה של בית איזי שפירא נתבקשה לערוך הערכה של קבוצת המנהיגות הארצית לסנגור וייצוג עצמי. בהערכה משתתפים חברי הקבוצה, מאפשרים וועדת ההיגוי.

ההערכה תכלול השתתפות בחלק מהמפגשים, כמו כן ראיון חד פעמי אישי בנושא. עורכות את ההערכה **ד"ר דנה רוט**, מנהלת מחלקת מחקר והערכה, וגב' **דפנה רביב כרמי** מעריכה במחלקה. יש לציין שחברי הקבוצה מכירים את המעריכות ממפגשים קודמים. כל מידע שייאסף ישמש לצרכי ההערכה בלבד ולא יכלול פרטים מזהים מכל סוג. בנוסף לאישור זה, כל מסנגר/ת בקבוצת המנהיגות הארצית יתבקש לתת את הסכמתו/ה לקחת חלק במחקר הערכה לאחר הסבר מפורט על מטרת ההערכה. אודה לאישורך בכתב על השתתפות במחקר הערכה זה. תודה על שיתוף הפעולה.

בברכה,

ד"ר דנה רוט

מנהלת מחלקת מחקר והערכה בית איזי שפירא מספר
טלפון לבירורים על המחקר 09-7701250

אישור השתתפות במחקר הערכה בנושא קבוצת המנהיגות הארצית לסנגור וייצוג עצמי.
שם ומשפחה: _____ ת.ז. _____
אפוטרופוס של: _____ ת.ז. _____
מאשר/ת השתתפות במחקר הערכה בכפוף להסכמתו/ה של _____
ולאחר שקיבל הסבר על התהליך.

_____	_____	_____
חתימה	שם אפוטרופוס/ית	תאריך